CZU:821.135.1.09(092)
https://doi.org/10.52505/filomod.2025.03

CREAȚIA LUI CONSTANTIN STERE: LECTURI CRITICE ȘI REVALORIZĂRI ESTETICE

Dorina ROTARI
ORCID: 0009-0005-6230-3714
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

Rezumat. *Articolul investighează receptarea critică și revalorizarea estetică a operei lui Constantin Stere, repusă în circuitul cultural de critici, cercetători și editori din Republica Moldova și România. Analiza urmărește două direcții principale: evaluarea critică de către contemporanii autorului și interpretările moderne axate pe poetică, naratologie, intertext etc. Articolul pune în lumină atât importanța istorică și documentară a scrierilor lui Constantin Stere, cât și valoarea lor artistică, reliefând tensiunea dintre exigențele estetice ale epocii și opțiunea autorului pentru o formulă narativă atipică. Astfel, ne propunem să demonstrăm că, prin dimensiunea sa documentară, complexitatea ideatică și inovația formală, opera lui Constantin Stere contribuie la diversificarea și reconfigurarea canonului prozei românești moderne.*

Cuvinte-cheie: *Stere, receptare critică, roman necanonic, autobiografie ficționalizată, hibridizare.*

Constantin Stere's Creation: Critical Readings and Aesthetic Revaluations

Abstract. *The article investigates the critical reception and aesthetic revaluation of Constantin Stere's work, reintroduced into the cultural circuit by critics, researchers and publishers from the Republic of Moldova and Romania. The analysis follows two main directions: the critical evaluation by the author's contemporaries and modern interpretations focused on poetics, narratology, intertext, etc. The article sheds light on both the historical and documentary importance of Constantin Stere's writings, as well as their artistic value, highlighting the tension between the aesthetic demands of the era and the author's option for an atypical narrative formula. Thus, we aim to demonstrate that, through its documentary dimension, ideational complexity and formal innovation, Constantin Stere's work contributes to the diversification and reconfiguration of the canon of modern Romanian prose.*

Keywords: *Stere, critical reception, non-canonical novel, fictionalized autobiography, hybridization.*

Constantin Stere este o personalitate marcantă a culturii române din Basarabia, a cărei contribuție literară se leagă, îndeosebi, de ciclul romanesc autobiografic *În preajma revoluției*, scris la finalul vieții, ca o meditație asupra propriului destin. Din cele nouă volume planificate, au fost publicate opt: I. *Prolog*: *Smaragda Theodorovna*, 1932; II. *Copilăria şi adolescenţa lui Vania Răutu*, 1932; III. *Lutul*, 1932; IV. *Hotarul*, 1933; V. *Nostalgii*, 1934; VI. *Ciubăreştii*, 1935; VII. *În ajun*, 1935; VIII. *Uraganul*, 1936. Acest (pseudo)roman-frescă se înscrie în tradiția romanelor-fluviu, de tipul *Viaţa la ţară* de D. Zamfirescu, *Ion*, *Răscoala* şi *Gorila* de L. Rebreanu, în literatura română, sau din literatura universală: *Jean Cristophe* de R. Rolland, *Wilhelm Meister* de Goethe, şi posedă calități artistice specifice prozelor lui L. Tolstoi, F. Dostoievski, N. Gogol, I. Turghenev ș.a.

Romanul *În preajma revoluției* a cunoscut o receptare critică favorabilă, dar cu anumite rezerve legate de structura narativă atipică, aflată la intersecția mai multor genuri: roman social, roman de formație (Bildungsroman), eseu ideologic, document memorialistic și roman psihologic. Autorul îşi motiva opțiunea pentru formula romanului în locul memoriilor prin faptul că „memoriile cer o imperioasă condiţie, aceea de a fi publicate după cel puțin douăzeci de ani de la dispariţia autorului lor. Or, eu găsesc că e necesar să informez lumea românească chiar de pe acum asupra stării sociale şi moravurilor din Basarabia, din ultimele şase decenii, mai ales pentru edificarea românilor din celelalte provincii, unde fondul real al traiului românilor de peste Prut e cu desăvârşire necunoscut. Mi-am schimbat deci planul de lucru şi vreau să-mi redau amintirile sub forma literară de roman” (apud Stere, 2016, p. 9).

Dacă Pompiliu Constantinescu saluta inovația lui C. Stere printr-o cronică entuziastă (publicată în revista „Viața Basarabiei”, 1933), apreciind *În preajma revoluţiei* drept „cea mai valoroasă contribuție basarabeană la literatura română”, atunci George Călinescu percepea drept „greşeală capitală” intenția lui C. Stere „de a-şi fi romanţat memoriile în cele 8 volume ale pretinsului roman *În preajma revoluţiei*, care s-ar mai fi revărsat în cine ştie câte alte volume, dacă moartea autorului nu le-ar fi pus, înţeleaptă, capăt” (Călinescu, 1982, p. 757). Divergența de opinii vizează raportul biografie-ficțiune, ca fundament al operei lui C. Stere. În acest context, Pompiliu Constantinescu susține că scriitorul basarabean „aliază însușirile unui stufos memorialist cu interesul narațiunii atrăgătoare, de o bogată substanță epică” (apud Stere, p. 6), în timp ce George Călinescu demască tocmai introducerea în roman a istoriei trăite, ca principiu structural impropriu, și implicarea auctorială excesivă, care îl duce pe autor la complezenţă faţă de protagonist şi la izbucniri pamfletare ce riscă să decadă în simplă bârfă şi răzbunare personală: „Ochiul lui e superficial, vulgar etic, şi de sub pana lui toate personalităţile ies nişte goale păpuşi” (Călinescu, 1982, p. 757). Exegeza călinesciană din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941) trădează rezerva față de statutul atipic al romanului lui C. Stere, recunoscând totuși că autorului „nu-i lipsesc însușirile de romancier,

cu maniere din Gogol, Dostoievski și Tolstoi" și găsindu-i astfel afinități stilistice cu marii realiști ruși. De remarcat și faptul că reputatul critic a elogiat unele secvențe din roman drept „o epopee grandioasă a infernului geologic", numindu-l pe Stere „un extraordinar prozator al geologicului" (Călinescu, 1982, p. 758). Această observație se referă la descrierea memorabilă a peisajelor siberiene și a naturii dezlănțuite, dovedind un acut simț al detaliului și o imaginație vizuală demnă de marii prozatori realiști.Dilema memorii vs ficțiune a constituit o constantă în receptarea critică a romanului *În preajma revoluției*, percepută sub forma unui „pariu imposibil: cum să transformi memoriile în roman" (Zigu Ornea). Criticul Șerban Cioculescu pare a concilia cele două puncte de vedere, afirmând că Stere este „un memorialist de formulă obiectivă" prin ficționalizarea excesivă a experiențelor autobiografice, hibridizarea ficţiunii cu realitatea și „transpunerea aproape directă din viaţă în roman a contemporanilor". Pe aceeași linie exegetică se înscrie Eugen Lovinescu (în *Istoria literaturii române contemporane*, 1937), care a abordat cu finețe grandiosul proiect literar al lui Stere, definindu-l drept „roman memorialistic", „autobiografie spirituală" și o adevărată „mare epopee memorialistică", animată de un „mare suflu epic ce înglobează o epocă și o galerie nesfârșită de tipuri" (Lovinescu, 1981). Prin aceste formule critice, Eugen Lovinescu depășea dilema roman vs. memorii, concluzionând că forța operei stă, fără îndoială, în autenticitatea documentară și anvergura memorialistică, dar în interiorul memoriilor funcționează și structuri narative romanești.

În ansamblu, prima etapă de receptare a romanului *În preajma revoluției* pune în evidență atât aprecieri favorabile (privind amploarea proiectului literar, autenticitatea documentară, curajul tematic), cât și contestări (privind lipsa de disciplină compozițională și amestecul de genuri). Reprezentanții noii generații de exegeți, Ion Negoițescu, Mihai Zamfir, George Ivașcu sau Ov. S. Crohmălniceanu, au perpetuat dualitatea interpretărilor, evidențiind atât caracterul „necanonic" al romanului în contextul prozei interbelice, cât și unicitatea lui ca „roman al Basarabiei". Astfel, Ion Negoițescu, chiar dacă regreta faptul că „memorialistul a cedat locul romancierului", susține că „în totalitatea sa, *În preajma revoluției* se prezintă ca produsul uman al unei colosale ambiţii (provenind dintr-un complex de superioritate compensativ, dezvoltat cu vremea), în destul de largă măsură acoperită de reușita operei" (Negoițescu, 1991, p. 210). Într-un registru critic similar, Mihai Zamfir interpreta romanul drept o autobiografie camuflată, punând în discuție însăși viabilitatea estetică a genului, dar concluziona, totodată, că ,,ignorarea de către critica ultimelor decenii a acestei fresce narative şi absenţa numelui lui Stere din sintezele şi comentariile consacrate perioadei interbelice au de ce să ne mire: autorul a scris o operă ieşită din comun, pe care nimeni n-ar trebui s-o ignore" (Zamfir, 1988, pp. 40-41).

După o pauză impusă de cenzura regimului totalitar, începând cu deceniul al şaptelea, se atestă eforturi editoriale și exegetice de a readuce numele și opera lui Constantin Stere în circuitul valorilor naţionale autentice. Printre studiile

monografice consacrate activităţii omului politic şi scriitorului Constantin Stere se remarcă lucrarea Virginiei Muşat *C. Stere. Scriitorul* (1978) şi cartea cercetătorului ieşean Ion Căpreanu *Eseul unei restituiri. C. Stere* (1988). O contribuţie deosebită la promovarea personalității lui Constantin Stere o are și distinsul profesor și exeget Zigu Ornea, care a realizat numeroase investigaţii de ordin sociologic şi literar, încununate de studiul monografic *Viaţa lui C. Stere* (1989-1991), în două volume (însumând 1200 pagini). Tot la inițiativa acestuia a fost reeditat, la Bucureşti (1991-1993), romanul *În preajma revoluției*, însoţit de un valoros studiu introductiv, în care exegetul reevaluează profunzimea ideologică și pluralitatea punctelor de vedere din roman, modul în care C. Stere a problematizat ideile politice în contextul unor destine individuale marcate de istorie (Ornea, 1991). Zigu Ornea apreciază latură intelectuală a romanului, evidențiind caracterul de cronică a formării conștiinței revoluționare și lupta interioară a protagonistului între diverse doctrine. În acest sens, romanul *În preajma revoluției* este mai mult decât o autobiografie romanțată, constituind o radiografie a unei generații frământate de utopii și deziluzii, un tablou complex al mentalităților și ideilor politice, o meditație asupra destinului Basarabiei și al României în preajma marilor prefaceri istorice de la 1907 și 1917.

Eforturi de promovare a personalității lui Constantin Stere se atestă și în spațiul basarabean, exegetul Vasile Badiu fiind printre primii care a izbutit să readucă în actualitate activitatea marelui predecesor. Acesta îngrijeşte şi comentează povestirea *În voia valurilor* (rev. Nistru, 1989, nr. 4); semnează capitolul *Constantin Stere* din *Istoria literaturii moldoveneşti*, vol. III, partea I, Chişinău, 1990; publică, în paginile „Revistei de Lingvistică şi Ştiinţă Literară" (nr. 5, 1990), studiul *Măreţia mitului Stere* etc. Contribuţia decisivă a cercetătorului şi criticului literar Vasile Badiu la valorificarea operei şi personalităţii lui C. Stere a fost ediţia de sinteză *Scrieri* în 5 volume, apărută la editura Hyperion în anii 1990-1991, cu un studiu introductiv intitulat *Un spirit enciclopedist* şi cu articole semnate de personalităţi marcante (Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, George Călinescu, Şerban Cioculescu, Mihail Ralea ş.a.).

Pasionat de creaţia scriitorului C. Stere a fost şi cercetătorul Pavel Balmuş, care publică în revista „Basarabia" (nr. l, ianuarie, 1995, pp. 10-11 şi nr. 2, pp. 6-7) articolul *Stere Constantin*: *reconsiderări*, *reconstituiri*, urmat, la câteva luni, de un altul intitulat „*Cazul Stere*" – „*cazul Basarabiei*…" (revista „Contrafort", 1995, nr. 5-6, martie-aprilie, p. 18).

Ediţia întocmită de Vasile Badiu a fost completată de alte apariţii editoriale valoroase: *Singur împotriva tuturor*, îngrijită de Alina Ciobanu, 1997; *Victoria unui înfrânt*, supravegheată de Maria Teodorovici, 1997. Prima repune în circuit câteva dintre lucrările lui C. Stere, care, din diferite motive, nu au intrat în ediţiile anterioare; iar cea de a doua aduce în atenţia cititorului de azi o parte importantă dintre ecourile, comentariile şi mărturiile contemporanilor despre ceea ce a fost C. Stere ca om, militant politic, profesor, publicist şi

scriitor. Aceste ediţii, ca şi cea îngrijită de Iurie Colesnic (*Constantin Stere*. *Documentări politice*, 2002), nu au vizat creaţia artistică fundamentală (romanul *În preajma revoluţiei*), concentrându-se doar asupra publicisticii şi eseisticii politice, sociale, estetice.

Una dintre contribuţiile recente la cercetarea vieţii şi activităţii lui Constantin Stere este volumul coordonat de Ion Şpac, *Constantin Stere scriitorul*, *publicistul*, *politicianul*, *omul*. *Biobibliografie-invitaţie la lecturi şi investigaţii*, apărut în 2009. În articolul dedicat vieţii şi activităţii lui C. Stere, *Lecturi şi interpretări la Est de Prut*, inclus în acest volum, cercetătorul Haralambie Corbu reflectă „traseul biografic al feciorului de moşier provincial din Ciripcăul Sorocii Gheorghe (Egor) Stere" și intenția de reevaluare a acestei complexe şi multidimensionale personalităţi, pe trei direcţii principale: „1. reeditarea operei; 2. C. Stere în viziunea unor remarcabili scriitori, oameni de cultură, specialişti în materie; 3. încercări de a interpreta fenomenul Stere prin prisma unor criterii ştiinţifice mai mult sau mai puţin corespunzătoare momentului şi, ce e deosebit de important, prin viziunea unor noi documente necunoscute, depistate în arhivele din Republica Moldova şi cele din spaţiul încă sovietic" (Șpac, 2009).

Revine în atenția criticii literare și grandiosul proiect literar al lui C. Stere, *În preajma revoluției*, revalorizat prin grile interpretative moderne. Astfel, exegetul Corin Braga consideră romanul „o apariţie necanonică din toate punctele de vedere: genologic, naratologic şi stilistic, ceea ce a atras previzibila ei marginalizare" (Braga, 1998, p. 24), argumentând că multe din obiecțiile moderniștilor față de romanul lui C. Stere – de pildă, impuritatea stilistică sau incertitudinea între memorialistică și roman – „și-au pierdut relevanța odată cu impunerea canonului postmodern", care valorizează tocmai astfel de transgresiuni ale convențiilor. „Astăzi, conflictul dintre roman şi memorii pare o dispută oarecum inutilă de încadrare tipologică, ce reflectă obsesia modernistă pentru categorisire. Ideile de impuritate a registrelor, de «tulburare a seninătăţii» auctoriale, de «grabă narativă» opusă «răbdării epice» şi-au pierdut relevanţa odată cu impunerea canonului postmodern. A căzut în primul rând criteriul care opera pe seama distincţiei dintre realitate şi ficţiune, condamnând amestecul lor", menţionează cercetătorul Corin Braga (Braga, 1998, p. 24). Din această perspectivă, ceea ce părea un defect în momentul publicării operei (hibriditatea genurilor, amestecul de stiluri) devine, în lectura actuală, un semn de inovare, romanul lui C. Stere prefigurând întrucâtva paradigma postmodernistă, în care distincțiile dintre realitate și ficțiune, precum și dintre genurile literare, își pierd din rigiditate.

Într-un context exegetic similar, Nicolae Manolescu remarca subtile relații intertextuale, în romanul lui C. Stere, semnalând faptul că primul volum îl are ca model, mai degrabă, pe Romain Rolland, decât pe Goethe; tablourile de deportaţi, pohodul spre Siberia sunt asemănătoare cu cele din Tolstoi, Dostoievski şi (de ce nu?) cu Soljeniţîn; metoda prezentării clasei politice seamănă cu cea arghezian din

Ţara de Kuty; C. Stere e, ca şi Rebreanu, „un romancier al gloatei” (Manolescu, 2008, p. 784).

Și criticul Alexandru Burlacu atrage atenția asupra caracterului intertextual al romanului, lui C. Stere propunând lectura acestuia în contextul tradiției literare europene și al evoluției prozei basarabene. Exegetul arată că „memoria epică” a autorului trece prin „metamorfoze substanțiale” pe parcursul celor opt volume, împrumutând modele literare variate – de la frescă socială de tip rusesc (amintind de Tolstoi sau Dostoievski) la pagini idilice ori realiste de tradiție românească. În capitolul despre C. Stere din volumul *Literatura română din Basarabia*. *Anii ’20-’30*, Alexandru Burlacu menţionează: „… romanul lui Stere poate fi privit nu numai ca un roman mimetic, dar (poate chiar în primul rând) şi ca un text în discuţie cu alte texte. Anume intertextualitatea, în cazul dat, ne pune în evidentă abundenţă de modele, adică memoria epică, dar şi maniera scriiturii unui mare artist cu o puternică forţă de creaţie. Mai mult decât atât, Stere pune începutul unui model al romanului basarabean care astăzi îşi defineşte structura” (Burlacu, 2000, p. 173).

Aprecieri cuprinzătoare în plan estetico-literar ale romanului *În preajma revoluţiei* și, în ansamblu, ale fenomenului C. Stere, au fost realizate de academicianul Mihai Cimpoi, în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Reţinem, în acest sens, distincţia celor trei romancieri, pe care îi reprezintă prin felul său de a fi Constantin Stere: „unul al condiţiei umane propriu-zise, cel de-al doilea al condiţiei subumane (al lumii penitenciarilor şi satelor siberiene) şi cel de-al treilea al condiţiei supraumane (al firilor morale superioare)” (Cimpoi, 1996, p. 107-108). Despre romanul citat criticul Mihai Cimpoi afirma: „fiind concomitent roman social, roman psihologic, roman-poem, roman-eseu, întreaga construcţie romanescă este un roman existenţialist sau un roman tragic al condiţiei umane (subumane, supraumane) structurat concentric pe laitmotivul lutului şi neantului” (Cimpoi, 1996, p. 107).

Criticul contemporan Dumitru Crudu (în articolul *Constantin Stere*: *un mare scriitor necunoscut*, 2010) constată creşterea interesului pentru opera lui C. Stere odată cu republicarea în România a epopeii sale *În preajma revoluţiei*. În acelaşi context, exegetul consideră romanul *Smaragda Teodorovna* „unul dintre cele mai bune romane din literatura română din secolul XX şi capodopera incontestabilă a lui Constantin Stere”, protagoniștii, soţii Răutu, fiind nişte „figuri exponenţiale pentru dezbinarea care s-a întâmplat în Basarabia în secolul XIX, când societatea basarabeană s-a divizat în două tabere opuse: unii care voiau să uite cât mai repede că sunt moldoveni, iar alţii încercând să-şi păstreze identitatea naţională şi socială” (Crudu, 2010).

Una dintre cercetările recente ale formulei romaneşti steriste este realizată de exegetul Vlad Caraman, prin publicarea monografiei „*În preajma revoluţiei*” *de C. Stere*. *Elemente de poetică a Bildungsromanului* (2009). Cu ajutorul noilor metode de investigaţie, puse la îndemână de G. Genette, Tzv. Todorov, R. Barthes sau M. Bahtin, autorul studiului propune o lectură naratologică a romanului, evidențiind formele narative, complexitatea dialogului polifonic,

dar și corespondențele structurale cu proza de azi. Cercetătorul susține că „*În preajma revoluției* se încadrează pe deplin în tipicul modern de scriere a unui roman", prezentându-se, totodată, ca „un jurnal beletrizat", perceput de unii postmoderniști drept „un model al prozei lor" (Caraman, 2009).

Subliniem, în concluzie, că romanul *În preajma revoluției* de Constantin Stere ilustrează o formulă narativă originală, aflată în tensiune cu normele estetice ale timpului, dar recuperabilă printr-o lectură modernă, interdisciplinară. Îmbinând autobiografia cu ficțiunea, analiza psihologică cu fresca socială și discursul ideologic cu scena de roman de aventuri, Constantin Stere a creat o operă proteică ce iese din canoanele epocii sale și anticipează, pe alocuri, sensibilitatea literară contemporană. Prin dimensiunea sa documentară, complexitatea ideatică și inovația formală, opera dată contribuie la diversificarea și reconfigurarea canonului prozei românești moderne.

Referințe bibliografice:

1. BRAGA, Corin. Constantin Stere – o imagologie comparată a Basarabiei şi României. *Contrafort*, 1998, nr. 11-12. ISSN 1223-1576.
2. BURLACU, Alexandru. *Literatura română din Basarabia*. *Anii '20-'30*. Chişinău, Editura Tehnica-Info, 2002. 226 p. ISBN 9975-63-103-7.
3. CARAMAN, Vlad. „*În preajma revoluției*" *de Constantin Stere*. *Elemente de poetică a Bildungsromanului*, Chișinău: Gunivas, 2009, 120 p. ISBN 978-9975-4070-0-7.
4. CĂLINESCU, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a II-a, București: Minerva, 1982, 1033 p.
5. CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Editura Arc, 1996, 398 p. ISBN 9975-61-002-1.
6. CRUDU, Dumitru. *Constantin Stere*: *un mare scriitor necunoscut* [online]. Disponibil: https://timpul.md/articol/constantin-stere-un-mare-scriitor-necunoscut-18743.html [accesat 2025-16-07].
7. LOVINESCU, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane*. București: Minerva, 1981, 448 p.
8. MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. *5 secole de literatură*, Piteşti: Paralela 45, 2008, 1526 p. ISBN 978-973-47-0359-3.
9. NEGOIȚESCU, Ion. *Istoria literaturii române*. Vol. I (1800-1945). Bucureşti, 1991, 372 p. ISBN 973-21-0279-9.
10. STERE, Constantin. *În preajma revoluției*. Vol. I, ediție și postfață de Mihai Cimpoi, prefață de Eugen Simion. Chișinău: Gunivas, 2016. 1294 p. ISBN 978-9975-3012-7-5.
11. ŞPAC, Ion. *Constantin Stere scriitorul*, *publicistul*, *politicianul*, *omul*. *Biobibliografie-invitație la lecturi și investigații*, redactor științific: acad. Haralambie Corbu, ediție îngrijită de Aurelia Hanganu. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, 424 p. ISBN 978-9975-78-987-5.
12. ZAMFIR, Mihai. *Cealaltă față a prozei*. București: Cartea Românească, 1988, 220 p.

Notă. Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.